

**ONTOLOGICAL ASPECTS OF INSTITUTIONAL PROVIDING OF INNOVATIVE DEVELOPMENT
OF AGROINDUSTRIAL PRODUCTION OF UKRAINE***Теслюк Юлія Валеріївна**аспірантка кафедри економіки**Дніпровський державний аграрно-економічний університет***ОНТОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО
РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА УКРАЇНИ**

Summary. In the article substantiates the advantages of introducing institutional design for creation of transitional forms of agronomy realization, strategic planning and programming of innovative development, infrastructure support of innovation transfer.

Анотація. В статті обґрунтовано переваги запровадження інституціонального проектування із створення перехідних форм реалізації агроновацій, стратегічного планування й програмування інноваційного розвитку, інфраструктурного забезпечення трансферу інновацій.

Key words: *agro-industrial production, innovation, innovative development, innovation policy, institutionalization.*

Ключові слова: *агропромислове виробництво, інновація, інноваційний розвиток, інноваційна політика, інституціоналізація.*

Постановка проблеми. При позитивних прогнозах щодо середньорічного темпу зростання виробництва в аграрній сфері та існуючому експортному потенціалі, в галузі присутня структурна незбалансованість, низькі (відносно розвинених країн) показники ефективності функціонування, низька забезпеченість матеріально-технічними засобами, нерозвиненість інфраструктури аграрного бізнесу, незавершеність реформи земельних відносин, низький рівень інноваційності аграрного виробництва та відповідної кваліфікації працівників. Додатковими проблемами є значний вплив з сільських територій працездатного населення і скорочення природоресурсного потенціалу для інноваційного розвитку галузі, що в окремих регіонах супроводжується несприятливими змінами клімату.

Сучасні тренди цивілізаційного розвитку обумовлюють стратегічний вибір національної економіки в напрямі опанування досягнень нового технологічного укладу. В даному контексті важливим вбачається підпорядкованість поточних завдань економічної політики стратегії інноваційного розвитку та узгодженість короткострокових і довгострокових цілей розвитку. Ризиковість прямування за інноваційним вектором має нівелюватись державними інструментами, орієнтованими на довгостроковий тренд розвитку. Визначальної ролі на даному шляху набуває формування інституціонального середовища, сприятливого для розвитку інновацій, що обумовлює необхідність дослідження нормативно-правової, організаційно-економічної й інфраструктурної складової забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва. Саме вони відповідають за утворення відповідних формальних норм і забезпечення умов,

які регламентують інноваційну діяльність товаровиробників, спонукають їх до розробки чи впровадження інновацій й визначають специфічні особливості проходження інноваційного процесу в аграрній сфері.

Проблеми наукового та інноваційного забезпечення розвитку агропромислового виробництва корелюють з існуючими проблемами інноваційного розвитку національної економіки. Разом з тим, аграрна наука має й свої специфічні проблеми, обумовлені деградацією регіональних мереж дослідних установ і скороченням земельних ділянок для експериментальних робіт в сфері землеробства. До того ж, існуюча система формування напрямів і тематики наукових досліджень, специфіки їх проведення та контролю видається застарілою, наукові розробки вчених не отримують практичного впровадження і є в певній мірі «декларативними».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вплив інститутів й інституціонального забезпечення на активізацію інноваційного процесу і перспективи інноваційного розвитку національної економіки досліджувався не тільки в працях видатних представників інституціонального напрямку, але й вчених, що розвивають методологію економічної теорії. Даний напрям досліджень поглиблено і розширено працями таких вітчизняних та закордонних вчених, як І. Вольчик, О. Мельник, А. Нестеренко, В. Тарасевич, Д. Норт, Дж. Ходжсон, Й. Шумпетер [2;5-6;9; 12-13; 14]. Гносеологічні й онтологічні засади інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва в різних аспектах досліджували П. Саблук, М. Малік, С. Тивончук, Л. Федулова, О. Шпикуляк, О. Шубравська [4;8;10; 11]. Сучасні інноваційні теорії вирізняються полярністю категоріальних

характеристик інновацій, виділенням статичного та динамічного підходу до інноваційної динаміки, конкретизацією термінологічних обґрунтувань за напрямками трансформаційних змін економічних систем [5, с.18-20; 9,с.224].

До невирішених проблем слід віднести великий обсяг наукової літератури, присвяченої різним питанням інноваційної проблематики, залишаються недостатньо вивченими інституційні аспекти та інституціональне забезпечення інноваційного розвитку. Зазначене зумовлює подальше вивчення проблем, що стосуються теорії й практики інституціонального регулювання та інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва.

Постановка завдання. Метою даної статті є визначення онтологічних передумов та сучасного стану інституціонального забезпечення розвитку інновацій в агропромисловому виробництві.

Основний матеріал досліджень.

Аграрна фундаментальна наука, яка не відрізняється високим рівнем інноваційної активності й комерціалізації розробок та переважно здійснюється в межах лінійної або лінійно-послідовної моделі інноваційного процесу концентрується у структурах Національної академії аграрних наук України й ВНЗ, які традиційно здійснюють кадрове забезпечення галузі. Як свідчать результати аналізу, наявні макроструктурні та галузеві проблеми й суттєве скорочення державного фінансування (яке домінує на початковій стадії інноваційного процесу) призвели до значного скорочення кількості організацій, які здійснювали наукові дослідження й розробки. Дефіцит фінансування не надає привабливості науковій кар'єрі, спеціалізація або професійні знання й рівень значної частки науковців повністю орієнтуються на існуючу організаційну структуру аграрної науки і не відповідає фактичним потребам галузі. За таких умов доволі складним вбачається праця науковців галузі на засадах грантового фінансування та їх взаємодія із закордонними науковими установами.

Існуюча наукова сфера аграрної науки слабо взаємодіє з провідними товаровиробниками аграрної продукції й переважно «замкнена» на собі. Державні наукові установи, які орієнтовані на визначений напрям аграрної науки, в основному орієнтуються на забезпечення виконання формальної складової наукового дослідження і мають обмежені можливості та мотивацію для реалізації перспективних наукових розробок. В той же час, держава не може примусити виробників (переважно приватного сектору) співпрацювати з науковими установами. Негативним чинником є й те, що аграрний бізнес та сільськогосподарські товаровиробники слабо зацікавлені у співпраці з вітчизняними науковими установами, адже ринок пропонує значний й майже повний перелік необхідних аграріям технологій. Провідні агрохолдинги не зацікавлені у довгостроковому інвестуванні у фундаментальні дослідження, адже результат буде отримано тільки через кілька років. Сформувався певний розрив між тим, що здатні

запропонувати наукові установи і потребами виробників аграрної продукції [3].

Відсутність дієвої інноваційної інфраструктури, недостатня проінформованість товаровиробників про наявні інноваційні розробки для аграрної сфери, незбалансованість і розривність стадій інноваційного процесу, а також його застаріла модель, – в сукупності формують низький рівень трансферу агроінновацій. Тільки в останні роки Національна академія аграрних наук почала розглядати перспективи реалізації кластерної системи трансферу інновацій в аграрній сфері.

Сучасний стан інноваційного процесу в агропромисловому виробництві обумовлений відсутністю стратегічних орієнтирів і послідовної політики держави та системності інституцій, які мали б його регламентувати. В стратегічному плані інноваційний розвиток агропромислового виробництва формальними нормами практично не регламентується. Так в період з 2008 р. по 2015 р. єдиним програмним документом, що визначав цільові орієнтири аграрного розвитку була Державна цільова програма розвитку українського села, що орієнтувалась на забезпечення умов життєздатності сільськогосподарського виробництва й зростання його конкурентоспроможності на внутрішніх і зовнішніх ринках, забезпечення продовольчої безпеки, збереження самого селянства, його ідентичності, духовності. Реалізація даного стратегічного документа супроводжувалась проблемами з фінансуванням заходів. Розвиток інноваційної діяльності в аграрній сфері окремим вектором не визначався. На період до 2020 року було прийнято Стратегію розвитку аграрного сектору економіки, але програмного забезпечення дана стратегія не отримала [7, с.85-86].

Відтак відсутність позитивного ефекту від регулюючих впливів держави обумовили складність й непрозорість та постійне внесення змін до порядків використання спеціальних режимів оподаткування у агропромисловому виробництві, відсутність чи порушення умов для ринкової мотивації товаровиробників, що мають отримувати непряму державну підтримку, а також переважно неефективний та часто ручний режим розподілення прямої підтримки держави, що в свою чергу не забезпечило рівновагу та певний компроміс інтересів для усіх економічних суб'єктів аграрної сфери.

Використовуючи інструментарій економіко-математичного моделювання можемо оцінити вплив надання державної підтримки аграрній галузі на результат діяльності сільськогосподарських товаровиробників за період відносної стабільності формальних норм (до 2017 р.). В якості факторного показника використано обсяг державної підтримки на 1 га сільськогосподарських угідь, а результуючим показником визначено основний фінансовий показник діяльності сільськогосподарських підприємств (з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь), грн. Отриману залежність можна охарактеризувати за

допомогою коефіцієнту кореляції, його динаміку відбиває рівняння 1. Вид отриманого рівняння та відповідний характер залежності вказують на

відсутність будь-якого ефекту від виділення державної підтримки сільськогосподарським виробникам регіонів країни (рис. 1).

$$y = -0,0139x^5 + 140,05x^4 - 563502x^3 + 1E+09x^2 - 1E+12x + 5E+14 \quad (1)$$

Виявлена тенденція, яку відбиває поліном такого ступеня та характер залежності дозволяють спрогнозувати подальше зниження наявної кореляції між показником обсягу підтримки сільськогосподарських товаровиробників і результирующим показником діяльності аграрних виробників, з розрахунку на 1 га с. - г. угідь, за умов, якщо буде діяти подібний порядок виділення державної підтримки.

Відтак подібний порядок формування державної підтримки товаровиробникам аграрної сфери не сприяв отриманню високих фінансових результатів й активізації їх інноваційної діяльності. Розрахунки доводять неефективність прямих регулюючих впливів держави і важливість запровадження ефективніших інституціональних регулюючих інструментів в аграрній сфері.

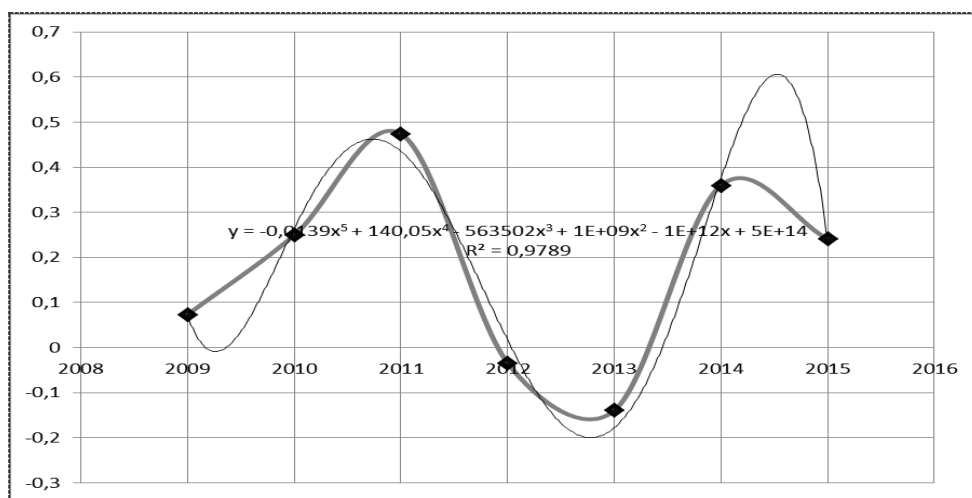

Рис. 1. Динаміка показника коефіцієнта кореляції між обсягами державної підтримки та фінансовим результатом діяльності сільськогосподарських підприємств на 1 га с. - г. угідь за регіонами України, грн.

Джерело: власні розрахунки автора на основі офіційної статистичної звітності

Ситуацію з трансфером технологій також можна охарактеризувати негативними трендами. Узагальнена інформація, надана головними розпорядниками коштів бюджету – академіями наук, міністерствами й центральними органами виконавчої влади за період 2014–2019 рр свідчить, що за цей час укладено близько 18121 договорів про трансфер обладнання і технологій на суму 494,24 млн грн. В часовому вимірі найбільша кількість укладених договорів припадає на 2014 р., а найбільша сума коштів за договорами отримана у 2017 р. – 144,52 млн грн [1, с.2-3]. За аналізований період можна констатувати наявність тенденції до збільшення обсягів коштів, які отримані за договорами про трансфер з одночасним скороченням кількості укладених договорів, що власне пояснюється зростанням середньої вартості 1 договору на трансфер технологій.

Експертами встановлено, що установи НААН України були більш активними в трансфері технологій за заклади вищої освіти та установи НАН України, але загальна трансферна динаміка має низхідний характер. Так найбільша договірна активність в сфері трансферу технологій для закладів вищої освіти припадає на 2014 р. (60 од.), для наукових установ цей рік також став

визначальним (4461 од.), а найменша кількість у 2018 р. (29 та 2845 од. відповідно). Дана динаміка може бути пояснена інфляційним зростанням вартості технологій, а значить і вартості договорів, що укладались в сфері трансферу технологій [1, с. 8-10].

Відтак реальному запровадженню інноваційного розвитку агропромислового виробництва протидіє нестабільність і неефективність нормативно-правового регулювання, відсутність дієвого інфраструктурного й організаційно-економічного забезпечення галузі. В сукупності дані фактори не дозволяють реалізувати інституціональну системність інноваційного розвитку і забезпечити нерозривність стадій інноваційного процесу. На даному шляху вкрай важливим вбачається запровадити інституціональне проектування із створення перехідних форм реалізації агроновацій, стратегічне планування й програмування інноваційного розвитку, інфраструктурне забезпечення трансферу інновацій. В сфері державної підтримки можливим напрямом підвищення її дієвості вбачається зміна акценту її надання (з відшкодування витрат до отримання

компенсації за реалізовану інноваційну продукцію).

Висновки та пропозиції

Аналіз стану організації інноваційного процесу та оцінка його результативності засвідчили, що його функціонування за лінійною або лінійно-послідовною моделлю в агропромисловому виробництві не відрізняється високим рівнем інноваційної активності й комерціалізації розробок, а наявні макроструктурні та галузеві проблеми й суттєве скорочення державного фінансування (яке домінує на початковій стадії інноваційного процесу) призвели до значного скорочення кількості організації і кадрів, які здійснювали наукові дослідження й розробки. Скорочення продуцентів агроновацій супроводжувалось зростанням вартісних показників, які характеризують обсяг виконаних науково-технічних робіт та несуттєвим коливанням у їх структурі, де переважали фундаментальні дослідження.

Оцінка трансферної динаміки інноваційних розробок дозволила констатувати відсутність цілісного інноваційного процесу, послідовності проходження його стадій в аграрній сфері, дієвої інноваційної інфраструктури. Так не всі запропоновані наукові продукти знаходять своє практичне застосування, впроваджуються й перетворюються в інновації, загальний обсяг надходжень від переданих нових технологій та/або прав на використання об'єктів інтелектуальної власності за пріоритетом «технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу» не перевищив 0,02% від валової доданої вартості сільського господарства, а в якості агроновацій товаровиробникам часто пропонують квазіінновації.

Встановлено, що сучасний стан інноваційного процесу в агропромисловому виробництві обумовлений відсутністю стратегічних орієнтирів і послідовної політики держави та системності інституцій, які мали б його регламентувати. В стратегічному плані інноваційний розвиток агропромислового виробництва формальними нормами практично не регламентується. Не були затверджені й супроводжуючі прийняту стратегію відповідні програми для її реалізації, що виконували б роль певного інструментарію розгортання й нарощування сприятливих для інновацій і привабливих для аграрної сфери умов.

Аргументовано, що реальному запровадженню інноваційного розвитку агропромислового виробництва протидіє нестабільність і неефективність нормативно-правового регулювання, відсутність дієвого інфраструктурного й організаційно-економічного забезпечення галузі. В сукупності дані фактори не дозволяють реалізувати інституціональну системність інноваційного розвитку і забезпечити нерозривність стадій інноваційного процесу. На даному шляху вкрай важливим вбачається запровадити інституціональне проектування із створення перехідних форм реалізації агроновацій,

стратегічне планування й програмування інноваційного розвитку, інфраструктурне забезпечення трансферу інновацій.

Список літератури:

1. Аналітична довідка щодо напрямів використання коштів, одержаних у результаті трансферу технологій, створених за рахунок коштів державного бюджету [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mon.gov.ua> > 2019/05/03 > dovidka052019
2. Вольчик В. В. Институциональная и эволюционная экономика [Текст] : учебное пособие / В. В. Вольчик. - Ростов н/Д: Изд-во ЮФУ, 2011. - 228 с.
3. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь ; [за заг. ред. В.М. Гейця та ін.]. - К. : НАН України, 2015. - 336 с.
4. Малік М.Й. Інститути й інституції у розвитку інтеграційних процесів в аграрній сфері / М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк, О.Ю. Лузан // Економіка АПК. – 2013. - № 4. – С.86-92.
5. Мельник О. Г. Формування методологічних підходів у дослідженнях інновацій та інноваційного розвитку [Текст] / О.Г. Мельник // Актуальні проблеми економіки. – 2011. - № 6(120). – С.18-25.
6. Нестеренко А. Современное состояние и основные проблемы институционально-эволюционной теории [Текст] / А. Нестеренко // Вопросы экономики. – 1997. – №3. – С.42–57.
7. Павлова Г.Є. Институціоналізація інноваційних трансформацій агропромислового виробництва в контексті забезпечення економічної безпеки / Г. Є. Павлова, О. В. Гончаренко, Ю. Л. Якубенко // Науковий вісник Полісся – №1 (13), ч. 1 – 2018. – С. 83-87.
8. Саблук П.Т. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект: монографія / П.Т. Саблук, О.Г. Шпикуляк, Л.І. Курило. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – 706 с.
9. Тарасевич В.Н. О синергетике инноваций [Текст] / В.Н. Тарасевич // Бюлетень міжнародного нобелівського економічного форуму. – 2008. - № 1. – Д.: Вид-во ДУЕП – С. 224-232.
10. Федулова Л. Інноваційний розвиток: еволюція поглядів та проблеми сучасного усвідомлення / Л. Федулова // Економічна теорія. – 2013. - № 2. – С.28-45.
11. Шубравська О.В. Перспективи модернізації аграрного сектору України [Текст] / О.В. Шубравська, К.О.Прокопенко // Економіка України. – 2013. - № 8 (261). – С.64-76.
12. Denzau, A., North, D. Shared Mental Models: Ideologies and Institutions? // *Kyklos*. 1994. Vol. 47. - № 1. - P. 3-31.
13. Hodgson G. M. The Approach of Institutional Economics // *Journal of Economic Literature*. 1998. Vol. 36. № 1. – P. 166-192.
14. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия. - М. : ЭКМО, 2007. - 864 с.